

V STAROSTI SO BESEDE POMEMBNE

Dušana Findeisen: Kako pri angažiranem delu s starimi na različnih področjih opazate, da so reakcije na različna poimenovanja, ki se v medijih (pa tudi neformalno) uporabljajo za njihovo naslavljanje in opisovanje? Se vam zdi, da so nekateri izrazi za naslavljanje starih res bolj obremenjeni s stereotipnimi predstavami kot drugi?

*Morda za začetek **definicija stereotipa**. »Primitivna miselna shema, ki naj nas obrani napornega odločanja, in ker je primitivna, preprosta, se tudi hitro širi«.*

Starosti se v starajoči se družbi **posvečajo različni strokovnjaki**, zaradi pomankanja vedenja in izkušenj pa pogosto utrjujejo pozitivne/slabšalne stereotipe, starizme, spodbujajo neustrezno komunikacijo, ki starizme utrjuje.

Starejši sami, pa tudi arhitekti, urbanisti, odločevalci, pravniki, andragogi, zdravniki, novinarji, filmski režiserji in še mnogi drugi krepijo starizme tudi s predlogi rešitev ali z izborom tem, ki jih obravnavajo.

Nevarno leglo slabšalnih stereotipov je tako tudi srebrna ekonomija.

»Drug za drugim odločevalci, ekonomisti in drugi strokovnjaki utrjujejo prepričanje, da so stari ekonomska priložnost, zgolj, nemočni, krhki, odvisni porabniki.

Strokovnjaki in odločevalci utrjujejo neenakost in družbeno nepravičnost, ki se kaže tudi na simbolno-kulturni ravni in v vseh okoljih. Starizmom, ki se tako utrjujejo, sledijo poimenovanja, izrazi, način neposrednega komuniciranja s starejšimi ali in posrednega komuniciranja o starejših.

Tako, denimo, srebrna ekonomija utrjuje stereotipe o starejših. Že samo poimenovanje je vprašljivo! Le redki ekonomisti dojemajo srebrno ekonomijo kot celosten pojav menjave, kjer smo vsi, vključno z nami, ki smo stari, dragoceni proizvajalci, porabniki, nekateri tudi inovatorji. Le redki vidijo starejše nad 65 let, ki so, ali bi lahko bili, zavzeti za delo, učenje, za lasten in skupnostni razvoj, starejše, ki so drugačni od nekdanjih starejših.

Ker se pojem srebrna ekonomija nanaša na stare, se je zgodilo to, kar se običajno zgodi, kadar mlajši razmišljajo o starejših. Starost namreč še ni njihova izkušnja, zato se zatečejo k stereotipom in tako se utrjujejo starizmi. Vrača nas v čas medikalizacije starosti, ko so bile višje potrebe in zmožnosti starejših v politikah povsem spregledane. Prepričani smo, da je treba okleščten pogled na starost, kot ga utrjuje nastajajoči koncept srebrne ekonomije, popravljati, opozarjati na čeri....

So starejši manj priznani? So predmet kulturne in simbolne nepravilnosti?

Da. Starizme, odpor do starosti, vidimo kot **proces sistematično uporabljanih stereotipov**, tako kot je to v navadi, ko gre za rasizem ali seksizem. Starejše tedaj vidimo/se vidimo (Doron) kot senilne, miselno rigidne, rigidne v obnašanju, morali, znanju, spretnostih. *Starizem mlajšim omogoča, da starejše vidijo kot drugačne od sebe in se zato zlagoma ne istovetijo več s starejšim ... človekom.*

Starizem – poniževanje identitete starejših moramo najprej zaznati in **izločiti iz zakonodaje**, javne komunikacije, vsakdanje prakse, načrtovanja politike, tudi politike srebrne ekonomije. Proces se prične s preganjanjem neustreznih izrazov.

Starizem se nanaša zgolj na starejše, poznajo ga v vseh družbah, na vseh področjih življenja.

Ukoreninjen je v kulturo, ponotranjijo ga starejši sami, ne bo izginil sam od sebe. In zato, če vidimo, da se kjerkoli in kadarkoli starizem krepi, moramo na pojav opozarjati.

Če bo do večje participacije starejših prišlo, je odvisno od spreminjanja norm, ubesedenja zakonov, zmanjševanja družbene nepravilnosti in spreminjanja mentalitete vseh.

Pri tem ne gre več za priznavanje posameznikov ali skupine starejših in njihove identitete, gre za to, da se starejšim prizna njihov status enakovrednega partnerja v družbeni interakciji. Temu sledijo tudi drugačna poimenovanja starejših/starih.

Ne gre več za to, da ne cenimo starejših, gre za odpravljanje družbene podrejenosti, preprečevanja partnerskega sodelovanja starejših v družbenem življenju, tistega družbenega življenja, ki je posledica prepričanj in delovanja družbenih institucij ter kulturnih vrednot (Fraser, 2011, str. 50). Krajše povedano: razumeti moramo težave in ustvariti ustrezne rešitve, izrazi bodo sledili. Lahko pa tudi vnaprej vplivamo na besede o starih in staranju ter starosti.

Nosilci stereotipov so časopis, revije, tv, radio, filmi, internet, odločevalci, politike, starejši sami.

V času Covida so prišle na dan vrste dotlej morda skrite neenakosti. Odraslih ni moč infantilizirati, vsaj navadno to ni mogoče. Pod bremenom stereotipov o nemoči in krhkosti starejših pa pogosto prihaja do infantilizacije («Duško dolgouško» A ste pojedu Dušan ... A bo šlo ... Kar počasi ... Damice. Domačnost).

Zaradi neukega, neprevidnega in ponižujočega javnega komuniciranja v času Covida – ni bilo prvič, spomnite se izjave visokega ministrskega uradnika, da starejši nimajo kaj čakati, saj čakajo le Matildo! – so bili starejši občasno deležni celo zmerjanja, da se zaradi njih zaustavlja gospodarstvo, celo, da se je zaradi njih razširil virus (iskanje izvirnega greha). Izrazi so sledili!

»Zdravstvena kriza je tako postala tudi moralna kriza, kajti kolektivno smo se odločili, da bomo pozabili na stare«, je dejal francoski sociolog Serge Guérin, izvedenec za medgeneracijskost. Ob Covidu-19 se je namreč grobo pokazala rahlost zdravstveno-socialnega sistema pomoči starejšim. Pokazal se je prezir do poklicev tistih, ki negujejo starejše, tiste najbolj rahle in odvisne. Pokazala se je (znova) nepripravljenost slišati starejše in jih zadržati v družbi proizvajalcev. Slabšalni izrazi, pridevniki in prispodobe so sledili.

Sledilo je povsem nenadzorovano naslavljanje starejših in domov starejših. »Namesto domov za stare ljudi«, kot pravi arh. ing. Marija Volk (celo življenje se je ukvarjala z bivanjem starejših), »domov za starejše občane (in ne državljanke), smo naleteli na domove za ostarele, domove za

onemogle, za starostnike, govorilo se je o starostnikih in starostnicah in reakcij na ta poimenovanja pa tudi na vizualne podobe nemoči ni bilo veliko».

Odnos do starejših pa velja spreminjati (besede so v starosti pomembne), kar Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje počne že 40 let. Kako? Z uveljavljanjem izobraževanja, kulture, umetnosti na način, ki je dober tudi za druge rodove, ki se k starejšim obrača kot k proizvajalcem, inovatorjem, razsvetljenim porabnikom, dejavnim državljanom. Starejše izobražuje za vrsto novih socialnih vlog, za osebnostno rast, drugo poklicno pot, za kritično distanco, oblikovanje poglobljenih mnenj itd. Ukvarja pa se, Slovenska UTŽO, že vsa desetletja z lajšanjem stereotipov o starejših, ki se najmočneje pokažejo v komunikaciji, pa naj bo ta neposredna ali posredna, ko govorimo o starejših/starih.

Še o poimenovanjih

Ja. vsekakor, izrazi in tudi vizualne podobe starosti in starejših so obremenjeni s **socialnimi stereotipi**, izrazi nemočnosti, krhkosti itd., izrazi in podobe starosti so obremenjeni s pogledi tistih« **ki še nikoli niso bili stari**«. Spominjam se intervjuja za avstrijski televizijski film (Spatunder), v katerem je sodelovala vrsta najvidnejših starih avstrijskih igralcev, ki jim je bilo vsem več kot 80 let. Njihova pripomba je bila: »Ja radi snemamo ta film, a režiser, ki mu je petdeset let ne ve, kako razmišlja in kako čuti tisti, ki mu je osemdeset let in več« (zato se zateka v stereotipe). Starost pokaže kot podrejeno ... uporniško, starejše smeši ... infantilizira ...

O tem govorijo tisti, ki »še nikoli niso bili stari« je nedavno v našem mednarodnem pouličnem dogodku, v sodelovanju z revijo Outsider, dejal eden od naših na okrogli mizi sodelujočih starejših študentov. Tema srečanja, ki jo v prostor uvaja Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje, je bil tokrat *sistem krajev pomenljivih za starejše*, tistih, ki naj naredijo lokalno okolje takšno, da je tam moč dobro bivati v starosti: varno seveda, a ne nemočno, marveč dejavno, urbano, povezano z drugimi ali v opazovanju življenja.

Izkazalo se je, da arhitekti, urbanisti, odločevalci o starejših, njihovih potrebah in aspiracijah v prostoru razmišljajo iz svoje subjektivne izkušnje bivanja in profesionalnih izkušenj, seveda, da pa

starejših ne poznajo («ker še nikoli niso bili stari!«). In tako se zatekajo v stereotipe o nemočnosti in krhkosti. Starejši naj bi bili gibalno ovirani, pacienti, nemočni, krhki. Strokovnjaki vseh vrst **dajejo prednost modelu varnega staranja pred socialno-kulturnim in razvojnim modelom staranja.** Spoznanje: **zakonodaja o invalidnosti je bila preslikana na področje staranja. Temu sledijo seveda izrazi in vizualne podobe starosti starejših.**

V evropskem projektu CINAGE, evropski film za dejavno staranje, smo pregledovali evropske igrane filme proizvedene po letu 2000. Filmi naj bi bili o dejavnem staranju ... Filmi obravnavajo starost in staranje na humoren način. Večina starih živi v domu starejših, upira se totalni ustanovi in njenemu nadzoru. Tako s pomočjo mlajših stari postanejo glasbeniki, igralci, zavezniki, utrujeni uporniki. V nekaterih filmih so stari bolni ... pogosto umirajo ... teme se ponavljajo in izkazujejo pogled od zunaj?

Stari/starejši imajo marsikaj več in marsikaj manj kot mladi, a razumemo jih le dihotomo v primerjavi z mladimi. **Kaj pa drugačnost starih/starejših?** Jo poznamo, jo razumemo, jo starejši/stari poznamo sami? Ali so se/smo se nemara prilagodili stereotipom, ker je tako ugodneje in se kar strinjamo z izrazi, s katerimi nas poimenujejo. (Damice...) (Punce, kaj boste?)

Z vprašanjem starosti sem se pričela ukvarjati zgodaj, pred štiridesetimi leti. Že takrat sem svoje starejše študente imenovala *moji stari*. Zdelo se mi je, da obstajajo mladi, srednje stari in stari, danes govorimo tudi zelo stari. **Le zakaj naj ne bi bili stari?** Kaj je s tem poimenovanjem narobe? Če stari/starejši ne bomo branili pravice do tega, da smo stari, ponosni, neodvisni, svobodno misleči, če ne bomo branili svojih pravic, kdo jih bo namesto nas? Zakaj je star/stara/stari slabšalno? Zakaj moramo biti starejši (angleško starejši ljudje) v najboljšem primeru seveda, v slabših primerih pa nam preostane, da se imenujemo **starostniki**, da uporabimo to v socialističnih časih oblikovano skovanko.

Ko je arh. Meta Kutin pripravljala katalog razstave *Vizije so Mesto 65+* se je posvetovala s starejšimi/starimi strokovnjaki. Nekateri so bili odločno na strani pridevnikov star/stara/stari. Prepoznali so se kot stari strokovnjaki na svojem področju ... Mnogim se je zdel vljudnostni pridevnik starejši primernejši (tako kot se je zdelo tudi mojim prvim šestim študentom/kam).

Na Slovenski univerzi za tretje življenjsko obdobje smo se odločili za rabo obeh pridevnikov in samostalnikov hkrati /stari/starejši.

Stari/starejši moramo predvsem sprejeti dejstvo, da smo stari in na tem graditi svojo identiteto, in le zakaj ne, svoj ponos.

Ali se vam zdi, da je na področju poimenovanja starih ljudi možno doseči enotno soglasje ali konsenz glede ustreznosti rabe izrazov za njihovo naslavljanje?

Načeloma bi bilo mogoče, toda kot pravi lingvist Henri de Saussure »Jezik je konvencija in je last vseh«. Poimenovanja bodo zmeraj različna, zmeraj bomo naleteli na senzibilnost enih ali drugih. Razen tega se ljudje upiramo jeziku, ki se nam ga določa od zgoraj navzdol. Kljub temu pa sem prepričana, da na jezikovne prakse lahko vplivamo z zavestno rabo izrazov, za katere smo se odločili. Nenazadnje smo na Slovenski univerzi za tretje življenjsko obdobje postavili celotno izrazje področja, skupaj z dotlej nepoznanim izrazom tretje življenjsko obdobje. Zdaj, ko tretje življenjsko obdobje v nekdanjem pomenu besede izginja, bo izraz težko nadomestiti z, denimo, poznejšimi leti življenja, ali z obdobje med delom, izobraževanjem in starostjo ... Ne glede na vse, mislim, da bo pridevnik in samostalnik starejši prevladal. Verjetno bodo mnogi prepričani, da so star/stara/stari žaljivi ... na srečo ob jeziku obstaja tudi govorica, tista, ki spoštuje jezikovna pravila, ki jo posameznik/ica uresničuje individualno in tako bo v govorici mogoče uporabiti vse izraze, v strokovnem diskurzu pa se bomo morda vendarle dogovorili o poimenovanju konceptov.

Če ne morem natanko napovedati soglasja glede izrazov, pa lahko opozorim na to, kateri izrazi in katere besedne zveze so povsem neprimerni. Dom onemoglih, ostarelih, starostnikov, upokojencev ... in še bi lahko naštevali. Tako kot smo se odpovedali izrazu hiralnica, se bomo morali odpovedati tudi gornjim izrazom.